

Юрій Пелешенко

“СЛОВО В СВЯТИЙ ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР” ГРИГОРІЯ ЦАМБЛАКА

Григорій Цамблак (бл. 1364–1420 рр.), болгарин за походженням, церковний діяч, письменник, Київський митрополит, автор близько 50 творів, що належать до різних жанрів: агіографії, ораторсько-учительної прози, гімнографії.

За основу “Слова в святий Великий Четвер” покладено текст із Четвероєвангелія, у якому описуються події, що сталися в цей день Страсного тижня. Спочатку Григорій Цамблак подає власну інтерпретацію євангельської оповіді про зраду Ісуса Христа Юдою Іскаріотом, а потім уміло переходить до полеміки з догматом католицької церкви про опрісноки, зауважуючи, що ті, хто вживає їх під час причастя, подібні до христопродавців. Далі письменник повертається до розповіді про сріблολюбство Юди, пов’язуючи свій виклад із повчанням, твердячи, що сріблολюбці робляться схожими на Юду.

При створенні цієї проповіді Григорій Цамблак використав тематично подібні твори Йоанна Златоуста, зокрема, “Тлумачення святого євангеліста Маттея”¹ та бесіду “Про зраду Юди”². Хоча автор запозичив у візантійського письменника деякі думки³, в цілому проповідь не втратила самостійності як у порядку і розкритті теми, так і використанні художньо-стильових засобів. Не виключено, що Григорій використав слово на той самий день ще якогось візантійського проповідника або тлумачення Євангелія⁴. Так, у тексті “Слова

¹ Іоанн Золотоустий, ‘Тлумачення святого євангеліста Матфея. Бесіда 80’ в *Повне зібрання творів святителя Іоана Золотоустого: в 12 т.* (К., Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату 2009), т. 7, кн. 2, с. 378–81.

² Іоанн Золотоустий, ‘Про зраду Юди’ в *Повне зібрання творів святителя Іоана Золотоустого: в 12 т.* (К., Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату 2009), т. 2, кн. 1, с. 464–90.

³ Макарій (Булгаков), *История русской церкви* (Москва, Изд-во Спасо-Преображенского Валаамского монастыря 1995), кн. 3, с. 488.

в святий Великий Четвер” міститься апокрифічна деталь, що нібито Христос, омиваючи учням ноги, спершу омив ноги зрадника. Причому, оповідаючи про це, Цамблак спирається на якихось “церковних богословів”.

“Слово у святий Великий Четвер” є типовим зразком емоційно-експресивного стилю – “плетенія слівес”. Текст твору помережаний окличними реченнями, риторичними запитаннями, фразовими та образними повторами, що надає викладові підвищеної емоційності та емфатичності. С. Шуміло та Я. Олексенко, досліджуючи на основі “Слова у святий Великий Четвер” індивідуальний стиль Григорія Цамблака, відзначають постійне використання письменником метафор-символів, що є органічною складовою стилю “плетенія слівес”, зауважуючи при цьому, що цим метафорам-символам “не завжди можна дати точне, однозначне тлумачення. Нерідко автор використовує символ, елементи якого є антонімічними поняттями. Такими є символи сріблостраждання, блудодіяння, цноти. Найбільш багатозначним та глибоким є символ чаші, тлумачення якого розкриває парадоксальне поєднання радості та смутку, гіркоти та солодкості спасительних страждань

*Митрополит Григорій Цамблак. Гравюра
Урліха фон Ріхенталя (Richental U. Concilium zu
Constanz. Augsburg, 1483. P. LXXI)*

⁴ А. И. Яцимирский, ‘К истории апокрифов и легенд в южнославянской письменности’ в *Известия Отделения русского языка и словесности имп. АН* (Санкт-Петербург 1909), т. 14, кн. 2, с. 274.

Христа – парадоксальні сполучення антонімічних понять, що притаманні світобаченню середньовіччя”⁵.

* * *

Текст подається за списком Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Бібліотека Києво-Софійського собору № 168 (43). Торжественник. Рукопис XVI або початку XVII ст. Батуринського Крупицького монастиря, арк. 91зв.–105. Див.: Н. И. ПЕТРОВ, *Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве* (Москва 1904), вып. 3, с. 43.

Текст пам’ятки відтворюється згідно з такими правилами:

1. Різні літери на позначення одного й того самого звука зводяться до одного знака:

– замість ѡ пишеться о;

– замість оу, Ѹ – у;

– замість Ѧ; ѧ – я;

– замість Ѫ – ю;

– замість ю – є;

2. Літера є метаграфується згідно з вимовою.

3. Титла розкриваються, надрядкові літери виносяться на відповідні місця.

4. Літери ђ, ы, и, і, v, ѿ – зберігаються.

5. Літера ї передається через і.

6. Літера њ в кінці слів знімається (за винятком прийменників), але зберігається в середині слів.

7. Літера њ зберігається там, де й зараз є м’який приголосний.

8. Літерні кириличні позначення чисел передаються арабськими (сучасними) цифрами.

9. Велика буква і розділові знаки пишуться згідно із сучасними правилами.

⁵ С. ШУМІЛО, Я. ОЛЕКСЕНКО, ‘Метафори-символи у творах митрополита Григорія Цамблака’ в С. ШУМІЛО, *Поетика церковної прози. Збірник статей з літературознавства* (Чернігів, Вера и жизнь 2014) 92–93.

**ВЪ СВЯТЫЙ ВЕЛИКІЙ
ЧЕТВЕРТОК НА ЧАСЪХЪ
ГРИГОРІЯ МНИХА И
ПРЕЗВИТЕРА, ИГУМЕНА
ОБИТЕЛИ ПАНТОКРАТОРОВЫ,
НА ПРЕДАНІЕ ГОСПОДА БОГА И
СПАСА НАШЕГО ІСУСА ХРИСТА, І
О ЮДЪ, И НА ИЖЕ ОПРЪСНОКИ,
ПРИНОСЯЩИХ ТАИНЪСТВОМ, И
О СРЕБРОЛЮБІИ**

БЛАГОСЛОВИ ОТЧЕ.

\\(арк. 91зв.) Печаль обемлет ми душу и недоумѣніе съдержит ми помысл, въспоманувшу окаяннаго Юду. От колики и каковы высоты в которую себе пропасть вверже! От колики славы апостолскаго чина в которое бесчестіе страстный достиже! От колики сладости учительвы отпад! Каковою сребролюбія горестію себе обложи! И сіе бо тому горкую ону удавленія исходатаи смерть, и збытся на нем пророческое слово: “Яко се удаляющейся от Тебе погибнут”. Таже и Владыцѣ, и дѣлы, и глаголы того отводящу от таковаго рова; дѣлы убо, егда того нозѣ омы, вечери сподоби, глаголы же егда глаголаше: “Аминь, глаголю вам, \\(арк. 92) един от вас предаст мя”, въобще творя еже о сем слово и не хотя того обличити пред всѣми, но совѣсть его обличая и в покаянїе приводя. Кого бо не умилила бы сія словеса: “Сын убо Человѣческой грядет, якоже есть писано о нем. Горе же человѣку оному, имже Сын Человѣческой предается?” Больше бы ему аще не родитися, хотяше человѣк той. Но он не внят. Такова бо жестокая душа. Не удоб приходит къ

**В СВЯТИЙ ВЕЛИКІЙ
ЧЕТВЕР НА ЧАСАХ
ГРИГОРІЯ, МНИХА І
ПРЕСВІТЕРА, ИГУМЕНА ОБИТЕЛІ
ПАНТОКРАТОВОЇ СЛОВО ПРО
ЗРАДУ ГОСПОДА БОГА І СПАСА
НАШЕГО ІСУСА ХРИСТА І ПРО
ЮДУ, І НА ЩО ОПРІСНОКИ,
ЯКІ ПРИНОСЯТЬ ТАЇНСТВА, І
ПРО СРІБЛОЛЮБСТВО**

БЛАГОСЛОВИ, ОТЧЕ!

Печаль огортає мою душу і подив стримує мою думку, коли я згадую окаяннаго Юду. З якої висоти в яку себе прірву вкинув! Від якої слави апостольського чину до якого безчестя, нещасний, дійшов! Від якої солодкості Учителя відпав! Якою гіркотою срібллюбства себе обклав! І це довело його до гіркої смерті від повішення, і збулося на ньому слово пророка: “*Загинуть ті, що віддаляються від Тебе*” (Пс. 72(73): 27). Таж Владика і справою, і словом відводив його від такої прірви; справою, – коли омив його ноги, удостоїв вечері, словом, – коли сказав: “*По правді кажу вам, що один із вас видасть Мене*” (Мт. 26: 21), говорячи взагалі про нього й не бажаючи його виявити перед усіма, пробуджуючи його сумління і викликаючи його каяття. Кого б не зворушили ці слова: “*Бо Син Людський іде, як призначено: але горе тому чоловікові, хто Його видає!*” (Лк. 22: 22)? “*Краще було б не родитись чоловікові тому*” (Мр. 14: 21), хотів сказати Той Чоловік. Але він не прислухався. Така бо є жорстока душа: їй важко йти до виправлення,

исправленію, но натщасмую погибел приносит. Зри и вижд, каково указаніе имѣя къ исправленію блудную ону жену, ниже тако на исправленіе възрѣ, но в самом времени, егда она спасается, тогда он погибаше. Єже и явля, яко євангелист рече: “Тогда шед \\\ (арк. 92 зв.) Юда єдин от обою надесете, глаголемый Скариотим, къ архіереом, глаголя: “Что ми хочете дати, и аз вам предам Єго?” Тогда шед, рече: “Когда тогда?” Єгда блудница своя возненавидѣ грѣхи и къ покаянію притече, егда скверную сьвлече блуженія одежду, егда къ учителю притече, егда многоцѣнное миро принесе от преумноженія приносимаго, многое являюще любве, егда слезами омочи пречистыя нозѣ, егда главы своєю власы отры мокроту слезную, егда сьвершеное многим грѣхом приять оставленіе, егда рукописаніе раздра, егда діавола посрами; тогда он шед о цѣнѣ сьглашаше, страстію бо сребролюбія \\\ (арк. 93) душевное око помрачив. Не чувствуяше то него же степеня отпадале. О, чудесе! О преложенія бывшаго обоим внезапу! Ова бо убо раба бывше первіе врагу, свободу улучи припад къ избавителю; ов же учителя отбѣг, раб бываше сребру, и ова убо блудный студ на мирноносиц прелагаше чин! Ов же ученическое имя на предательства изменяше мерзости, и ова убо благохваленія въ всем мирѣ приимаше, Господу рекшу: “Аминь, глаголю вам, яко идѣже аще проповѣдано будет Євангеліе сіе всем мирѣ, речется и єже сьтворита в память єя”. Се же злославієм себе облагаше. О Юдина

вона весь час прагне до погибелі. Глянь і побач, який приклад для виправдання мав Юда у блудниці, але він не звернув увагу на її каяття, і в той час, як вона спасалася, він гинув. Оприлюднюючи це, євангеліст каже: *“Тоді один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскаріотським, подався до первосвящеників, і сказав: «Що хочете дати мені, – і я вам Його видам?»”* (Мт. 26: 14–15). Потім ішов і спитав: “Коли тоді?” Коли блудниця зненавиділа свої гріхи і прийшла до каяття, коли скинула паскудне вбрання блуду, коли прийшла до Вчителя, коли виявила багато любові, принісши коштовне миро, коли слізьми омочила Його пречисті ноги, коли своїм волоссям обтерла їх, коли одержала повне відпущення багатьох гріхів, коли роздерла їх борговий запис, коли осоромила діавола; а він у той час ішов домовлятися про ціну, затьмаривши духовне око пристрастю сріблоства. Він не відчував, з якої висоти падав. О чудо! Яка раптова зміна обох! Одна, отже, була раніше рабою діавола і одержала свободу, припавши до Визволителя, інший відійшов від Учителя і став рабом срібла; а та сором блуду на чин мирноносиць перетворила! Він же ім’я учня на мерзоту зради проміняв, а вона здобула добру похвалу в усьому світі, як казав Господь: *“По правді кажу вам: де тільки оце Євангеліє проповідуване буде в цілому світі – на пам’ятку їй буде сказане й те, що зробила вона!”* (Мт. 26: 13). Цей же себе покривав безчестям. О Юдине окаянство! *“Тому то, – казав*

окаянства! “Сего ради, – глаголаше Павел, – иже мнится стояти, \ (арк. 93 зв.) да блюдет, да никако падется”. “Тогда шед, – рече, – єдин от обою надесете Іюда Скариотскій”. Показа, яко не от иным бяхе ученик, ибо инїи седмьдесят бяху, но от обою надесете, от онѣм, иже учителю всегда съпребываху, иже сладкая она и небесная слышаше учения, и въ церкви, и в народе, и наєдинѣ. Им же открываше таинства, им же чудеса творити дарова, им же бѣсы изгонити, область дасть, им же крещати повелѣ, им же обѣтова сѣсти на дванадесятим престолѣ и судити обѣманадесятим колѣном Израилевом. “Єдин от обою на десете”, – рече, да покажет на каковѣ небесѣ стояше, и в какову пучину злюбѣ себе \ (арк. 94) ниизверже; приложише и отечества, і имя, рек “Іюда Искарїотскій”, понеже і ин Іюда бяхе, нарицаємый Іаковль.

“Они же поставиша єму 30 сребреник”. И почто, о Іюдо, чєсого ради продаєши учителя? Чєсого ради цѣниши бесцѣннаго? Почто спѣшиши от Сїона отяти камене красуголнаго? Кїй тя образ на преданїє подвиже? Єгда прочих апостолы нарече, тебе же остави? Єгда с ними бесѣдоваше, тебе же отгоняше? Єгда тѣм ковчежец вручи, от тебе же утаи? Єгда с ними ядяше, тебе же презираше? Єгда онѣм ногы омы, тебе же възгнушася? О слѣпоты! “Что ми хочете дати?” И что ино множає хочєши датися \ (арк. 94зв.) тобѣ от их же оставляєши? Оставляєши свѣт и бываєши тма, оставляєши, яже “око не видѣ, ни ухо не слыша, и на сердце чєловѣку не

Павло, хто думає, нїби стоїть він, нехай стережеться, щоб не впасти!” (1 Кор. 10: 12). “Тодї один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскарїотським, подався...” (Мт. 26: 14), – цими словами євангелїст показав, що Юда був не з числа інших учнів, тобто сїмдесяти, а з дванадцяти, що завжди перебували з Учителем, слухаючи те солодке і небесне вчення й у церкві, і серед людей, і наодинці. Їм же Він відкрив таїнства, їм же дарував здатність творити чудеса, дав владу вигонити бісів, повелїв хрестити, їм же обіцяв, що вони сядуть на дванадцятьох престолів і судитимуть дванадцятьом колінам Ізраїлевим. “Один із Дванадцятьох” (Мт. 26: 14), – каже євангелїст, щоб показати на якому небі стояв, і в яку безодню злюби себе скинув; Він приклав до нього ім’я та по батькові, – сказав: “Юда Іскарїотський”, бо був інший Юда, якого називали “Яковів”.

“І вони йому виплатили тридцять срібняків” (Мт. 26: 15). І чому, о Юдо, заради чого продаєш Учителя? Заради чого оцінюєш безцінного? Чому поспішаєш відняти від Сїону наріжний камінь? Яка причина тебе штовхнула на зраду? Чи Він інших апостолів покликав, а тебе лишив? Чи з ними розмовляв, а тебе відгонив? Чи їм дав скриньку на гроші, а від тебе приховав? Чи омивав їм ноги, а тобою гребував? Чи слїпота! “Що хочете дати мені?” (Мт. 26: 14). І що ти хочєш одержати навзамін того, що лишаєш? Покидаєш світло і стаєш темрявою, полишаєш те, чого “око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людїнї не впало, те Бог приготував тим, хто

взыдоша, яже уготова Бог, любящим Сго”, и приємлеше поношеніє вѣчно; оставляєши чашу, ю же обѣща другом Владыка пити нову въ Царствіи Отца Своего, испиваєши чашу удавы горкія, оставляєши судія быти вселеннѣй съ Петром и прочіими, и бываєши діяволу раб. О Юдина неразумія! “Что ми хочете дати?!” Сиче ли Учителево исполняєши ученіє? Он повелѣваше, глаголя: “Не стяжите сребро и злато, и не облачитесь въ двѣ ризѣ? Не мѣ- \ (арк. 95) -ди при поясѣх имѣти, ни влагалища”. Ты же сиче бестудне: “Что ми хочете, – рече, – дати”. О нечувствія послѣдняго! Не воспомяну блаженое оно еже съ Учителем пребываніє, частое ученіє и особное, присмля бо сих наединѣ многажды, яко от безмолвія мѣсту къ пріятію глаголемых тѣх сердца уготовати, учаше чудесем дѣйства будущих предисказанія, ковчега ввереніє, самыя тоя вечери таинство, егда глаголаше: “Желанієм вожделѣх сію Пасху с вами ясти”. И конец не устыдѣся вѣстающа съ вечеря Владыку и снемлюща ризы раба образом лентієм препоясуема, вливающа же въ умывальницу воду и умывающа нозѣ учеником, \ (арк. 95зв.) таже того предателныя ноги первые омывша, якоже церковнии богословци рѣша.

Что убо, о Юдо? І аще они омываху ноги чисти суще, якоже глаголаше Господь: “Вы чисты есте, но не вси”, тебе исправляя къ проповѣди, бо уготовляхуса и сѣянію Євангелія, правды добріи дѣлательіє, не по мнозѣ посылатися хотяху Утѣшителю тѣм крестившу и сѣвершившу. Ты же къ чесому

любить Його!” (1 Кор. 2: 9), і приймаєш вічну ганьбу; полишаєш нову чашу, з неї ж обіцяв Владика дати пити друзям у Царствіи Своего Вітця, і випиваєш гірку чашу удавлення, відмовляєшся від права бути суддею Всесвіту разом із Петром та іншими учнями і робишся рабом диявола. О Юдине безумство! “*Що хочете дати мені?*” (Мт. 26: 14). То так ти виконуєш науку Вчителя? Він велів, кажучи: “*Не беріть ані срібла, ані золота, ані мідяків до своїх поясів, ані торби в дорогу, ані двох одеж*” (Мт. 10: 9–10). А ти безсоромно кажеш: “*Що хочете дати мені?*” (Мт. 26: 14). О крайня бездушність! Не згадав того блаженного перебування з Учителем, його часті й окремі бесіди, бо приймав Він учнів наодинці багато разів, навчаючи їх у тихому місці готувати сердца до прийняття сказаних ним слів, не згадав здійснених Ним чудес, провіщення майбутнього, довіру скриньки для грошей, саме таїнство тієї вечері, коли Він сказав: “*Я дуже бажав спожити цю пасху із вами*” (Лк. 22: 15). Нарешті не посоромився Владики, який устав із вечері та зняв ризи, підперезався рушником подібно до раба, влив воду в умивальницю й омив ноги учням, спочатку омивши ноги зрадника, – як свідчать церковні богослови.

Що ж ти, о Юдо? Якщо вони омивали ноги, будучи чистими, як казав Господь: “*І ви чисті, – та не всі*” (Ін. 13: 10), тебе виправляючи, то вони, добрі проповідники правди, готувалися до проповіді та сіяння Євангелія й незабаром мали йти в світ, одержавши від Утїшителя хрещення

готовяся, простираєши кь умывенію ноги безстудно? Яко да кь преданію скоро течеш, яко да сребреники въ своих руку узриши? О неразумія предателева! Таже аще они тайници сущи и князи вселенныя \\\\ (арк. 96) (“Поставиши бо их, рече Давид, князя по всей земли”) таинства пріємляху, ими же вселеную обновляти хотяху; ты же, предател сый, почто руку кь хлѣбу простираєши дерзостнѣ? Яко да лукавому предаси себе на скорѣ, яко да исполниши псаломское: “Ядый хлѣбы моя, возвеличил естъ на мя (пята?)” Сія не услыши, ни помысли несмысленый ученик, но не исправлен пребысть. Душа бо єдиною обесрамовишася, ниже жестокими уцѣломудривается, ниже смиренными умиляется, но бываєт прочее якоже град он, єгоже, рыдая, пророк глаголаше: “Лице блудничесе устроиша тебе обестудствовася ко всѣм”.

Сіє пострада окаянный Юда! \\\\ (арк. 96 зв.) Єму же подобная стражут і иже опрѣсноки жертвѣ приносящей прелщающа и прелщасмы, и не стыдящися глаголюще, яко Господь въ вечер таинства опрѣснок дасть, рек: “Се естъ тѣло мое”. Не слышаша учителя языком, Павла, вопіючи и глаголюща: “Аз пріях от Господа, еже и предах вам, яко Господь Исус в нощи, в ней же предашася, взял хлѣб и, благодарив, преломи и рече: “Пріймѣте і ядите, се естъ тѣло мое, еже за вы ломимое. Се творите въ мое въспоминаніе”. Такожде и чашу по вечери, глаголя: “Сія чаша – Новый Завѣт естъ моя крові, сія творите, слижды аще пиете,

та зрілість. А ти до чого готувався, безсоромно простягаючи ноги до омовіння? До того, аби йти на зраду й побачити срібняки в своїх руках? О нерозум зрадника! Та якщо вони – тайновидці та князі всього світу (“По всій землі ти зробиш їх князями” (Пс. 44(45): 17), – каже Давид) приймаєли таїнства, прагнучи обновити Всесвіт; ти ж, зраднику, чому зухвало простягаєш руку до хліба? Щоб незабаром віддатися лукавому, щоб збулося псаломське: “Хто їсть мій хліб, той п’яту свою підніс на мене” (Ін. 13: 18) (?). Цього не почув, не подумав нерозумний учень, а лишився невинним. Душа, що одного разу втратила сором, від жорстоких слів не робиться добродісною, а від смиренних не стає милосердною, а згодом буває, немов те місто, про яке пророк ридаючи, сказав: “Мала ти чоло блудниці, і стратила сором...” (Єр. 3: 3).

Так постраждав окаянный Юда! Подібно до нього страждають і ті, хто приносить у жертву опрісноки, які спокушують та спокушуються і, не соромлячись, кажуть, наче Господь у вечір таїнства, даючи опріснок, мовив: “Це – тіло Моє” (Мт. 26: 26). Не чують Павла, учителя народів, що голосно провіщав: “Бо прийняв я від Господа, що й вам передав, що Господь Исус ночі тієї, як виданий був, узяв хліб, подяку віддав і переломив, і сказав: «Прійміть, споживайте, це тіло Моє, що за вас ламається. Це робіть на спомин про Мене!» Так само і чашу взяв Він по вечері й сказав: «Це чаша – Новий Завіт у Моїй крові. Це робіть, коли тільки будете пити, на

въ мое въспоминаніе, слижды бо аще ясте хлѣб \ (арк. 97) сей, и чашу сію піете, смерть Господню возвѣщаете, доидеже прїидет”. Апостол рече: “Аз прїях от Господа”, они же не стыдятся безквасная предлагающе. К ним же рещи достоин: “Вы ли истиннѣйши будете своезаконни или Павел – учитель вселенныя, Павел, до небес досягающія она душа, даже до третіега небесе въсхитивыйся человекъ, толикій, и таковий. Єгоже, гонителя первѣе суща, посла Бог въ языки того проповѣдати Євангеліе таинство, рек: “Яко сосуд избран ми єсть”. Таже не рече “опрѣснокъ”, можаше бо сіє рещи, аще быти хотяше тогда, но “хлѣб” рече, хлѣб бо безквасное не наречет никогдаже, яко несвершено суще. Како бо кромѣ кваса бра- \ (арк. 97зв.) -шно с водою хлѣб наричется, мертвоти носяще образ. Хлѣб же квасное наричется и єсть, имущу квасу жизни образ ради восходительнаго, еже въ образ душа прїємлется умныя и словесныя. Сего ради всяк опрѣсночная привождяй жертвѣ Аполинарїеваа недугует, и Євагриєвая, смѣвших рещи Господню плоть бездушну и безумну. Но євангелисты рѣша: “Въ первый, – рече, – опрѣсноком приступиша къ Ісусу ученици глаголюще: “Господѣ, хощещи уготовлем тебѣ ясти пасху?” И понеже первый опрѣсноком бяхе, рече, явѣ яко и ключимая закону ясть, яже опрѣсноци бяху, и предаст. Нѣсть сего, нѣсть! Ниже бо, рече, что \ (арк. 98) євангелист о снѣди

спомин про Мене!» *Бо кожного разу, як будете їсти цей хліб та чашу цю пити, – смерть Господню звіщаєте, аж доки Він прийде”* (1 Кор. 11: 23–26). Апостол сказав: “*Бо прийняв я від Господа”* (1 Кор. 11: 23), а вони не соромляться, пропонуючи безквасний. Їм слід сказати: “*Чи ви зі своїм законом будете істинніші, ніж Павло – учитель Всесвіту, Павло, чия душа досягає небес, чоловік, що вознісся до третього неба. Його ж, спочатку гонителя, послав Бог проповідувати таїнство Євангелія серед народів, сказавши: “Для Мене – посудина вибрана він”* (Дії. 9: 15). Павло ж не каже “опрїснокъ”, хоча й міг це сказати, якби тоді хотів, але сказав “хліб”, бо хліб безквасним не називається ніколи, як щось недосконале. І як можна назвати хлібом борошно з водою без квасу, коли воно має образ мертвотності. Хлібом же називається і є тільки квасне, оскільки у квасі міститься основа образу життя, що сприймається як образ розумної та словесної душі. Тому кожний, хто жертвує опрїсноки, хворіє на Аполінарїєву та Євагриєву ересі, які наважувалися називати Господню плоть бездушною і нерозумною. А євангелісти кажуть: “*Першого дня Опрїсноків учні підійшли до Ісуса й сказали Йому: «Де хочеш, щоб ми приготували пасху спожити Тобі»*” (Мт. 26: 17)¹. І тому, що це був перший день Опрїсноків, то ясно, що [згідно із законом] Господь їв опрїсноки й заповідав так чинити учням? Не було цього, ні! Нічого не сказав євангеліст про

¹ Див. також: Мр. 14: 12; Лк. 22: 7–9.

опрѣсночної, но ядушим рече: “Взем Ісус хлѣб и, благословив, преломи, дааше учеником и рече: “Пріймѣте и ядите, се єсть тѣло мое”. Таже како хотяше Господь нареци тѣло своє бездушную вещь, иже умну и одушевлену пріймый плоть? Какоже и опрѣснок дати хотяше, и єще неначейшимся опрѣсноком, ниже квасному хлѣбу отяту бывшу от среды, ибо въ 14 месеца овця заклашєся къ вечеру, єгда и Владыка наша жертва законную уставляя на крестѣ пожрєся. В той день от шестаго часа труба назнаменоваша кваснаго хлѣба отложеніє и безвѣстіє, и в ноши той до заутра ядыху пасху, якоже повелеваше закон, \ (арк. 98 зв.) стояще и жєзлы подпирायощєся, опоясани и обувени, и ничтоже варєна водою, но вся печєна огнем, и кто несѣкрушающе, и оставшєє огнем сѣжигающе. Освитающе же пятнадцатому иже субота бѣше, тогда начинаху опрѣсноки ядуше сѣ горчицами осм днѣй. И сїє бѣше праздник опрѣсночный, єже нарацашєся Пасха. Первыи же опресноком, рече євангелист, не самый той день опрѣсночный и мѣсяця пятнадцатый, но иже прежде того третій и тринадцатый сущій мѣсяцу яко прежде оного бывшій, и сїце убо Матѣей, Марко же: “И въ первый день опрѣсночный, єгда Пасху жряху, – рече, – глаголют єму ученици єго: “Где \ (арк. 99) хочєши и да шєдше уготоваим да яси пасху”. Но и премудрый Лука: “Прїйде же день опрѣсночный, воиже достояше жрѣти Пасху. И посла Іакова і Иоанна, рек:

споживання опрїсноків, але мовив: “Як вони ж споживали, Ісус узяв хлїб, і поблагословив, поламав, і давав Своїм учням і сказав: «Прїйміть, споживайте, це – тіло Моє»” (Мт. 26: 26). Тож як міг Господь назвати своє тіло бездушною річчю, коли він мав розумну і живу плоть? Як же Він міг дати опрїсноки, якщо день Опрїсноків ще не починався, а квасний хлїб у середу ще не був полишений? Бо в чотирнадцятий день місяця ягня зарїзалося до вечера, коли й наш Владика був принесений у жертву на хресті, встановлюючи законну жертву. У той день о шостій годині сурма сповїщала відмову від квасного хлїба та відкладення часу його споживання. Тїєї ночі до ранку їли пасху, як велїв закон, навстоячки, оперезані та взуті, спираючись на палиці, й нічого не вживали варєного на воді, а все печєне вогнем, без ламання кісток, а рештки спалювали на вогні. На свїтанку п’ятнадцятого дня, в суботу, починали їсти опрїсноки з гїркими травами і так їх споживали протягом восьми днїв. Це було свято опрїсноків, що називається Пасхою. Першим днем Опрїсноків євангелист назвав не сам день опрїсночний, п’ятнадцятий місяця, а третій перед тим – тринадцятий того місяця, як той, що був раніше. Так Матвій і Марко кажуть: “А першого дня Опрїсноків, коли пасху приношено в жертву, сказали Йому учні: «Куди хочєш, щоб пішли й приготували ми Тобі пасху спожити?»” (Мк. 14: 12). Та й премудрий Лука: “І настав день Опрїсноків, коли пасху приносить в жертву належало. І послав Він Якова²

“Шедше уготовайте нам Пасху да ямы, прииде, рече, день опрѣсночный”. Опрѣч уже при дверех бяше, уже настояше, якоже глаголом исходяше от зимы, якоже прійде весна. Не понеже в ню внидохом, но понеже близ есть, ибо и о другох и обычных нѣких слышаще, яко на пути суть к нам идущи, къ обрѣтшимся глаголом съ обрадованіем: “Прійде он сиця”, уже тому многих растоаніем далече еще сушу. И о жатвѣ, тож есть вѣдѣти приближающася, глаголют бо земледѣльци: \ (арк. 99 зв.) “Прійде жатва”, и еже зеленым суще класом, яко да слышаніем прихода серпове изостряются, жатели уготовятся, гумно очистится, житница упрятаются. Сице и здѣ: “Прійде, – рече, – понеже близ бѣ”.

“Шедша же ученика и обрѣтоша”, якоже рекл бѣ Господь, “горницу послану велію, и уготоваша Пасху”. Таже ничто же и новѣ спомянув: “И егда бѣсть, рече, время, възлеже и дванадесятіе апостолы с ним. И рече к ним: “Желаніем възделѣх сію Пасху снѣсти съ вами, прежде даже не пострадати мнѣ”. Вечерю ону наречет Пасху, “желаніем”, – рече, да покажет, яко зѣло потщателно тому бяше, еже о преданіи таинство и время, и крестная смерть. “И взем \ (арк. 100) хлѣб, благодарив, преломи и даяше им, глаголя: “Се есть тѣло мое, еже за вы даемо. Се творите в мое въспоминаніе”. Такоже и чашу по

та Йоанна, говорячи: *«лідїть і приготуйте нам пасху, щоб її спожили ми»* (Лк. 22: 7–8), бо, – каже, – *«прийшов день Опрісноків»*. Тобто, вже при дверях був, наближався, як кажемо наприкінці зими, що прийшла весна. Не тому, що в неї входимо, а тому, що вона близько, подібно до того, як про друзів та якихось знайомих чуємо, що вони йдуть до нас, ми з радістю кажемо тим, хто з нами: “Прийшов він сюди”. Хоча він ще далеко від нас. Також і про жнива, знаючи їхнє наближення, землероби кажуть: “Прийшли жнива”, коли ще зеленіє колосся, щоб при звістці про їхній прихід гострилися серпи, готувалися женці, очищався тік, прибиралися стодоли. Так і тут сказано: “Прийшов”, оскільки вже близько.

“І вони відійшли, і знайшли” (Лк. 22: 13), як казав їм Господь, *“велику горницю вистелену”* (Лк. 22: 12), і приготували пасху. І далі, нічого нового не згадавши, євангеліст продовжує: *“А коли настав час, сів до столу, і дванадцять апостолів з Ним. І промовив до них: «Я дуже бажав спожити цю пасху із вами, перш ніж муки прийму»”* (Лк. 22: 14–15). Вечерю цю Господь назвав пасхою. “Бажав”, – мовив, щоб показати, як близько був час таїнства Його зради й смерті на хресті. *“Узявши ж хліб і вчинивши подяку, поламав і дав їм, проказуючи: «Це тіло Моє, що за вас віддається. Це чинить на спомин про мене!» По*

¹ У Євангелії – Петро.

вечери: “Сія чаша – Новый Завѣт есть в Моей крови, яже за вы и за многи изливаемая”. Зриши ли, яко Пасхы убо законное уготовление уготоваше ученици и уже чаяшесе и законный по обычаю день. Владыка же, вечерю тайную творя, Пасху ту въжделѣнну нарече, на най же и таинство предаст другом. Таже и не стояху, якоже истезаше Закон, жезлѣствующе и печеная ядуше, но возлежаще, и вареная имуще. Сол бо бяше, в нем же Владыка хлѣб омочив, лукавому даст ученику. “Взем хлѣб и \ (арк. 100 зв.) благодарив, преломив, даст” им, священнодѣйству тѣх уча и къ благодаренію тѣх разумы подвиже, яко тако великим сподобишесе даром. “Се есть тѣло мое, даемое за вы”. За вы, послѣдовавших ми и скорбем причащшихся моим, и гоненію, и за вселенную всю, юж крещати хочете, яко овца посредѣ волков входяще, и онѣх звѣрство на овчюю кротость прелагающе. “Се творите въ мое въспоминаніе”. Понеже бо, рече, приискрено причастихся вам плоти и крови, и все смотренія таинство уже гряди исполнити и не к тому тако с вами въдворятися, якоже прежде. “Сіе в мое творити въспоминаніе”, – предаю вам. Да не печаль ва- \ (арк. 101) -ша обемлет сердца, яко оставих вас, ихже единою избрах, но да ядуша хлѣб сѣй и плоть Мою, и піюще чашу сію, кровь Мою, въ Мнѣ пребудете, і Аз в вас”.

Но и окаянный Юда пусть сих всѣх явися. Приѣт от руки Господня хлѣб сребролюбною рукою, и по хлѣбѣ тогда вниде в него сатана,

вечері так само ж і чашу, говорячи: «Оця чаша – Новий Завіт у Моїй крові, що за вас проливається»” (Лк. 22: 19–20). Чи ж бачиш, як учні здійснювали законне приготування до пасхи і сподівалися на звичайний законний день? А Владика творив Тайну вечерю, назвавши її жаданою Пасхою, на ній же таїнство передав друзям. Тому вони не стояли, як вимагає закон, опершись на палиці і споживаючи печене, а сиділи за столом та їли варене. Там була сіль. У яку Владика, омочивши хліб, дав лукавому учневі: “*Узяв хліб, і благословив, поламав і давав*” (Мт. 26: 26) їм, навчаючи відправляти службу Божу і спонукаючи їх до причастя святих таїн, щоб так вони удостоїлися великого дару. “*Це тіло Моє, що за вас віддається*” (Лк. 22: 19) – за вас, що пішли за Мною, та прилучилися до Моїх страждань і гоніння, за весь світ, який ви хочете охрестити, ходячи, наче вівці серед вовків, і перетворюючи їхнє звірство на овечу лагідність. “*Це чинить на спомин про Мене!*” (Лк. 22: 19). Оскільки Я, – каже, – щиро причастився з вами плоті та крові, і вже йду виконати всі промисли таїнства, й не житиму з вами, як раніше. “*Це чинить на спомин про Мене!*” (Лк. 22: 19), – заповідає вам. Нехай сум не огорне ваші серця від того, що Я залишаю вас, яких одного разу обрав: споживаючи хліб цей – тіло Моє і п’ючи цю чашу – кров Мою, ви перебуваєте “*в Мені, і Я в вас*” (Ін. 14: 20).

Але окаянный Юда залишився осторонь цього. Він узяв з руки Господньої хліб срібллюбивою рукою. “*За тим же куском тоді в нього ввій-*

якоже Іоанн рече възлюблений. Ибо дотолѣ искушааше его сатана, порѣвая на преданіе. От толеже понеже всяческій оставлен бысть ради непреложнаго стремленія, съвершену область пріять на предателную ону душу, толико бо нечувствіе того сдержаше, яко и в солило бестудно простерти руку. Тѣм же и Господь по еже тако тому дерзнути омочив хлѣб \ (арк. 101 зв.) в солило, тому даст, сим образом являя покровенно въспросившему ученику, яко той єсть предай, и посем глаголет к нему: “Єже твориши, твори наскорѣ”. Ово убо от ученик дѣемое крыя. Ибо аще увѣдѣно бысть, теплый вѣрою Петр, иже рабу архіереову пред многими воины отрѣза ухо, что не хотяше тогда сѣтворити, свободу толику имѣя? Всяко убил бы Іуду оwoже и яко, и яже, и креста ради привлачя смерть сладцѣ. “Сіе же ни єдин увидѣ, рече, от возлежащих кѣ чесому рече сіе. Нѣцїи же мнѣша, понеже ковчег имяше Іуда, яко глаголет тому Ісус: “Купи, их же требует на праздник, или что дай нищим”.

Слышите, \ (арк. 102) иже нищих презирающеи, иже сребро събирающеи, како Владика крайняго ради милосердія, обнищав даже до рабія образа, не имыя где главы подклонити, милостыня даст? Ты же троекровный и четверокровный имѣя храмы, и не поне вѣ двор оставляєши нищаго. Он ни от которых приход дневную и убогую пищу не Себѣ, токмо и толику ученик лику, но и нищим предлагаше. Ты же, села имѣя, и стяжанія, и приходы, убо-

шов сатана” (Ін. 13: 27), як сказав улюблений Йоанн. Бо доти його сатана спокушував, штовхаючи до зради. А тепер, коли Іуда був опанований своїм непереборним прагненням, сатана цілком заволодів його зрадливою душею, бо така бездушність ним оволоділа, що й у солило безсоромно простяг руку. Тому й Господь внаслідок такої зухвалості, омочивши хліб у солило, дав йому, таким чином виявляючи потаємно учневі, який спитав, хто зрадить, а самому Юді сказав: “*Що ти робиши – роби швидше*” (Ін. 13: 27). Отож, його намір Він приховував від учнів. Бо якби це стало відомо, то гарячий вірою Петро, який відрізав вухо архієреєвому рабу перед багатьма воїнами, що не схотів би вчинити, маючи таку свободу? Неодмінно вбив би Іуду, щоб замість хреста привернути солодшу смерть. “*Але жоден із тих, хто був при столі, того не зрозумів, до чого сказав Він йому. А тому, що тримав Іуда скриньку на гроші, то деякі думали, ніби каже до нього Ісус: «Купи, що потрібно на свято для нас», або щоб убогим подав що*” (Ін. 13: 28–29).

Чи чуєте ви, що зневажаєте жебраків і збираєте срібло, як Владика через безмежне милосердя, зубожівши навіть до стану раба, не маючи, де прихилити голови, дає милостиню? Ти ж, маючи триповерхові та чотириповерхові будинки, не пускаєш жебрака навіть у двір. Він, не маючи прибутку, пропонував щоденні убогі харчі не Собі тільки, а й такому зібранню учнів і давав жебракам. Ти ж маєш села, маєтки і доходи, а не згадуєш про убогих. Яку ж ти хочеш мати відповідь, якщо

гия не поминаєши. Который имѣти хочещи отвѣт, презирая владычнее ученіє, еже и дѣлы, и словеса научи внегда милостиня давати и внегда глаголати: “Будите милостивы, яко и Отец ваш Небесный милостив есть”, \ (арк. 102 зв.) и пророком убо глаголет: “Расточи и даст убогим: правда Єго пребывает въ вѣкы вѣка”. Ты же, съпротивное творя, събираєши и елико множайшая съвокупиши, толико множайшая тщишися приложити. Таково бо есть лютый сребролюбия мучитель, елико поядает, толико насыть бывает дондеже в послѣдній смѣх приведет окаяннаго рачителя сребру, яко събытися на нем пророческому словеси, и онѣм въсмѣются и рекут: “Се человек, иже не положи Бога помощника себѣ, но упова на множество богатства своего, и возможно суетою своею”. И земля убо сребро Владычным повелѣнієм издаст всяко на потребу, иже добрѣ пріє- \ (арк. 103) -млющим. Ты же, съпротивное творя, крыєши то в земною боку, воспалая сим претящую немилостивым геєну, и земля нечувственнейши бывая страстію насытства, вторая окаянному недугуя Іудѣ. Что бо аще не предаст Господа, ниже бы он предал бы, аще не сребролюбия мрежами обяти хотяше свою душу? Тожде, преданія аз судя величество, еже в того братію немилосердіє възвѣщу убо имя твое братію Моей: “И не к тому вас, – рече, – нареку рабы, но братію”. И паки: “Понеже сътвористе единому от сих менших моих братій, мнѣ сътвористе”. Зриши ли, яко Тогова братія суть и въ

зневажаєш учення Владики, яке Він прищеплював справами й словами, коли подавав милостиню і коли казав: “*Будьте ж милосердні, як і Отець ваш (Небесний) є милосердний*” (Лк. 6: 36)? І через пророків мовив: “*Розсипав та вбогим роздав, – Його справедливість триває навіки!*” (2 Кор. 9: 9). Ти ж робиш супротивне Йому, збираєш скарби, й чим більше збереш, тим більше намагаєшся примножити зібране. Таким є лютий мучитель срібллюбства: чим більше поїдає, тим більше буває неситий, аж поки не доведе до останнього осміяння окаянного шанувальника срібла, коли збудуться на ньому слова пророка, і з яким засміються й скажуть: “*Ось чоловік, що не мав Бога за свою твердиню, що поклався на своє багатство превелике, своїми лиходійствами був сильний*” (Пс. 51(52): 9). Отож земля повелінням Владики дає срібло на потребу неодмінно тим, хто його приймає на користь. Ти ж робиш навпаки: ховаєш срібло в земних надрах, розпалюєш геєну, що загрожує немилостивим, і стаєш бездушнішим за землю, через пристрасть зажерливості, хворіючи нею подібно до окаянного Юди. Що, зрадив би він Господа, й чи був би Господь зраджений, якщо б Юда не схотів огорнути мережами срібллюбства свою душу? То ж, міркуючи про величину зради, я порівнюю його немилосердя із милосердям братії Христової, бо Господь сказав: “*Я вже більше не буду рабами вас звати... А друзями*” (Ін. 15: 15). І ще: “*Що тільки вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, – те Мені ви вчинили*” (Мт. 25: 40).

всем тѣх Промышленіе творит, \\
(арк. 103 зв.) ибо и Сам немощи наша понесе, угаждая естеству не токмо Смотреніем, но и дѣлы самыми, и Пастыр бо бяше добрый, Ему же своя бяху овца, и радяше не крѣпкая подемля, и промышленію сподобляя без промысленія, и дѣлом, и справляя, еже рече: “Яко и душу мою полагаю за овца”. Таже не доволен бысть Пастыр сытость пріяти, юже о овцах любве душу о сих положив; но зри: “Преумноженіе и ины овца имам, – рече, – яже несут от двора сего, и тѣх ми подобает привести, и будет единое стадо и един Пастыр!” Не въ дворѣ бо закона, ниже въ оградѣ писаній и пророк бяху языци, но в горах и в пу- \\
(арк. 104) -стынях заблужающа и мысленаго звѣря на кійждо день пища суще. Сих свободи, предав себе, Пастыр, и створи единое стадо, тѣло своє трапезу тѣм предложив и своя крове чаша таже и Петру предав и рек: “Аще любиши мя, паси овца моя”, – и не единою, но и трищи. “Аще любиш мя”, от него въпрошаст, не сам увѣдѣти требует, како бо създавый един сердца, и разумѣя вся дѣла их, но да навькнеши, колико тому еже о овцах раденіе. Понеже не сребром или златом, но своею сих искупи кровію, да блюдет иже вся, да не како овця нарицающа Христова стада къ волком и ратником благочестія течет еретиком и яже онѣх с ни- \\
(арк. 104зв.) -ми пріемлет именем убо Христов, дѣлом же обрѣтаяся диявол. Ибо Юда тако творяше съ апостолы: въдворяшесе и съ фарисеи съглашашесе, хлѣб пріймаше от пречистых

Чи ти бачиш, яка Його братія, і про кого Він піклується, бо й сам поніс немощі наші, лікуючи єство не лише через Промисел, а й через справи, і Він був “*Пастир Добрий*” (Ін. 10: 14), і пас Він вівці Свої. Він піклувався про них, зцілюючи недужих, турбуючись про покинутих, здійснюючи своїми справами те, про що сказав: “*Життя Я за вівці кладу*” (Ін. 10: 15). Але не задоволений був Пастир, не наситилася любов Його до овець, коли Він за них поклав Свою душу; але дивись: “*Також маю Я інших овець, які не з цієї кошари, – Я повинен і їх припровадити – ... і буде отара одна й Один Пастир!*” (Ін. 10: 16). Бо не в дворі Закону, не в огорожі пророцьких писань були народи, а блукали в горах та пустелях, щодня роблячись поживою мисленого звіра. Їх звільнив, віддавши Себе, Пастир, і створив єдину отару, запропонувавши їм Тіло Своє в харч і чашу Своєї Крові, потім передаючи їх Петрові, сказав: “*Якщо любиш Мене, ... паси вівці Мої*” (Ін. 21: 16), і не раз, а тричі спитав: “*Любиш Мене?*” Це Він зробив не для того, щоб про це дізнатися, бо Він – єдиний, що створив їхні серця і розуміє всі їхні справи, а щоб знали, як Він піклується про овець, бо не сріблом чи золотом, а Своєю Кров’ю Він спокутував їхні гріхи. Тож нехай шанується кожний, щоб називатися вівцею Христової отари, щоб не відійти до вовків та ворогів благочестя – еретиків, що приймають ім’я Христове, а на ділі є синами диявола. Так само поведився і Юда: жив з апостолами, а погоджувався з фарисеями, хліб пріймав з пречистих

рук и сребреники от беззаконных рук, съ Учителем вечеряше, и сердцем посредѣ безумных старец сѣдѣше.

Да некто хриstopродатель сребролюбієм, молюся вашей любви. Аще бо сим не обѣята бы окаяннаго оного душа, не бы на преданіе дерзнул, яко же и предварив грѣх. Како бо и причастишися тѣлу и крови Владычнѣй не осуждено, предателев недуг обноша? Ни, молюся. Но сего изменившесе горкого недуга, егоже идолослуженіе нарече \ (арк. 105) Павел, и корень злым всѣм, приступим к вечери тайной въ оставленіе грѣхов и надежду будущих благ, ихже буди всѣм нам получитьи благодатию и челоуѣколюбієм Господа нашего Ісуса Христа. С Ним же безначальному Его Отцю и Пресвятому и Животворящему Духу слава, и держава, и поклоняніе, и нынѣ, и присно, и въ вѣки вѣком. Аминь.

рук, а срібняки брав із беззаконних рук, вечеряв з Учителем, а серцем перебував між безумних старійшин.

Молюся до вашої любові, щоб ніхто з вас не став хриstopродавцем через жадібність до грошей. Якби нею не була охоплена душа окаяннаго Юди, він би не наважився на зраду, відвернув би гріх. Бо як ти причастишися Тіла і Крові Владики, маючи на собі недугу зрадника? Ні, молю вас... Але позбавившись цієї гіркої хвороби, яку Павло назвав ідолослужінням та коренем усього злого, розпочнемо Тайну вечерю із залишенням гріхів та з надією на майбутні блага, які сподіваємось одержати завдяки благодаті й чоловіколюбству Господа нашого Ісуса Христа. З Ним же безначальному Його Вітцю і Пресвятому Животворчому Духові слава і держава, і поклоніння, і нині, і повсякчас, і на віки вічні. Аминь.

Переклад Юрія Пелешенка